

ІСТОРІЯ ПАНОТЦЯ ГІРДЛСТОНА

ПРИ КАНАДІЙСЬКІЙ церкві св. Пилипа в Римі стоїть гарний монастир. У його вечірнику сидить кілька священників різних націй, які прибули до Риму чи перебувають там для різних духовних справ. І ось у гутірці між ними виринає питання, як має католик ставитися до різних „позаприродних“ чи таємних явищ. Одні взагалі перечать існування — сказали б ми модним сьогодні терміном — усього т. зв. метапсихічного, інші підтверджують це існування. Навпослі годяться всі на тому, що такі явища все-таки існують та починають взаємно ділитися історійками про власні зустрічі з такими „духами“. Одинокий світський між панотцями, п. Бензен, описує ті історійки та дискусію над ними; і так повстає його збірка оповідань „Історії про духів“. Подаємо тут одне оповідання з тієї цікавої збірки.

Р е д а к ц і я

I

— Я найшов на сьогоднішній вечір іншого оповідача, — сказав о. прелат, прийшовши другого дня на обід, — але він прийде сюди аж геть пізніше.

Ректор глянув на нього допитливим зором, а о. прелат, складаючи серветку, говорив далі:

— Це дуже довга історія і, напевно, забере нам бодай два вечори, але вона, панове, чудова.

Ми притакнули згідливо.

— Вже яких двадцять років минуло, як я чув від нього цю історію, — казав священник дальше, — я був тоді ще хлопцем, і, оскільки собі пригадую, не спав після того цілу ніч. Перша частина одначе була трохи задовга.

Притакливе мурмотіння ставало виразніше.

— Ну, отже добре?

Ми притакували.

Прихід о. Гірлстона того вечора був трохи драматичний. Ми були дуже зайняті в своєму крузі розмовою. Нагло о. Brent перервав її голосним окликом. Я глянув із свого кутка на середину стола і побачив, що за стільцем о. ректора стоїть непорушно й посміхається якась дуже маленька старша людина. Це була найменша людина, яку я колинебудь бачив. Все ж він не був безформний і виглядав дуже делікатно. Шовкове біле волосся покривало зрідка його голову, але над вухами розросталося буйними кушиками, обличчя було наче зі слонової кости і ніби прозоре та мало дуже особливі риси. Густі брови важко нависали над очима, так що з-під них видко було лише дві темні плямки та ясні пунктики в них. Він стояв там, наче з'явився з повітря, між двома згортками своєї римської мантиї.

— Вибачайте мені, шановні панове, — сказав він, а голос його був не менш делікатний, як і його постать, — я стукав, але ніхто, здається, не чув.

Ректор схопився з місця.

— Дорогий отче, — почав він, — але о. прелат перебив йому.

— Це дуже відповідний початок, отче Гірлстон, — сказав. Ви й не могли його краще зробити. Це о. Гірлстон, — сказав він, — рекомендуючи його і показав рукою, — а це отець ректор.

Ми повставали та, приглядаючись спокійному й маленькому старчикуві, похилялися перед ним і висловлювали кілька слів пошани.

Він мав у собі щось дуже достойного. Потім ми знову впорядкували стільці, а я взяв свого і поставив під стіну. Ввесь час я не міг одірвати своїх очей від старенького духовника, що передтим, заки зайняли місце посеред нас, розклонювався з майже іноземними манерами на всі сторони. Після того посідали й ми а він по кількох загальникових словах, почав розповідати.

— Я чув, шановні панове, від мого приятеля прелата Мексела, що вам цікаво було б послухати історії, яка мені трапилася була. Я з приємністю готов вам розповісти її. Шкоди напевно від того не буде ніякої, навпаки може навіть це комусь із приявних вийде на користь, коли йому трапиться подібна пригода. Одначе, шановні панове, це досить довга історія, а що я стара людина, розповідатиму безсумніву ще довше.

Думаю, що вираз зацікавлення на наших обличчях розвіяв його сумніви, бо він зараз же й почав своє оповідання.

— Перше своє сотрудництво я відбував у місті Кардиф. Мене вислали туди зараз після висвячення, чотири роки перед відновленням католицької єрархії в Англії. Рік пізніше, як іменували наших єпископів, мені доручили організувати парохію всередині країни. Я не скажу вам, панове, де це було, але якби вам на цьому справді залежало, ви напевно легко могли б відшукати цю місцевину. Я обмежуся тепер до того, що змалюю вам місцеві обставини і саму місцевість.

— Це було маленьке копальняне сільце, яке ми собі назвемо Ебергвіл. Там жила невеличка кількість ірландських католиків. Ви знаєте, це найбільш віруючі люди під сонцем. Вони всіми силами намагалися дістати собі священика і, знаєте, панове, я думаю, що там не обійшлося без потаємного порозуміння. Духовником єпископа була власне людина ірландського походження.

Отець Гірлстон весело посміхнувся.

— Отже мене вислали туди із стипендією сорок фунтів річно, з поручальним письмом і дозволом жебрати. Мої парохіяни приготували мені чотирокімнатний дім на краю села, яких 40 метрів від останніх домів. За моїм домом простягалося поле — болотнистий терен, що горбками й долинами тягнувся аж до узгір'я Брекену. Вугольні копальні находилися на найдальшому скравку села на віддалі якої пів милі. З чотирьох кімнат я переробив одну,

в партері, на капличку, задня служила за кухню, над кухнею була спальня, а над капличкою мешкальна кімната і захристія.

— Я не буду задержувати вас описуванням своїх перших переживань. Вони були дуже повчальні. Ніколи більше я не бачив такої побожності і ревності, як там. Моє особисте релігійне життя дуже помітно піднеслося через те все, що я там бачив. В тому випадку пастир навчився чимало від своїх овечок.

— Першою амбіцією кожного молодого священика, яка приносить почесьт його званню, це, звичайно, бажання збудувати велику церкву на славу Божу. Я теж захопився був таким бажанням. Багато праці я не мав, і мушу признатись, не було що справді більше робити, як відслужити Богослужбу, проказати часослов та відправити вечірню. Це я і робив щоденно в каплиці. Але та маленька капличка, мої панове, була щовечора набита людьми. Велику частину дня переводив я на проходах і мріях. А коли приходило літо, я виходив уранці з часословом геть і мандрував трясовинами яких 300 метрів аж до маленької балки, якою пропливала річка в долину. Там я сідав у тіні скелі і, слухаючи журчання річки, проказував свої молитви. По молитві я простягався на всю довжінь на траві і дивився на скелю й на небо та мріяв, мріяв, як мріє кожний молодий священик.

— Не пам'ятаю вже, коли це було, як мені вперше стало ясно, що Бог задумує зо мною. Зразу я думав про велике місто, в якому буде збудована моя церква — Кардиф або Ньюпорт. Я вже й намітив був її будову: це мала б бути проста римська базиліка, широка і простора, з великою апсидою, на якій мав бути фреск „Христос у славі неба“; по його правиці блаженні, а по лівиці прокляті — і більше нічого. Ще хіба за престолом декілька величавих готичьких янголів. Це, панове, без тексту або пояснення, здавалося мені завжди наймогутнішою проповіддю на землі.

Він замовк на хвилину, а його зір шукав нашого.

— Так, панове, ви знаєте що це значить марити вдень. Я гайнував час, я — з сорока фунтами платні річно і тридцяткою гірників — парохіян, рисуючи в уяві пляни церкви. І потім нагло — одного літнього дня — прийшла мені до голови нова думка, а з нею ще щось.

Я лежав простягнений на траві і дивився на скелю проти неба. Втім прийшла мені думка, що моя базиліка повинна стояти тут же. Скелю треба б вирівняти на будівельну площу і зірвати на закладення підвалин. І тут повинна височіти моя церква, зовсім самітня серед трясовиння, щоб доказувати, що Божа слава стоїть понад усе. Так панове, це були мої зовсім фантастичні і непрактичні мрії. Я вперто держався цих задумів; вони видавалися мені об'явленням, і в тій хвилині я так же не сумнівався в їх здійснення, як не сумнівався в Божу всемогутність. Я бачив річку піді мною. Так, я бачив це все: Отут буде річка з журчанням перепливати, довкруги мене урочисті левади, а за мною на скелі стоятиме моя базиліка, і в ній святая святих.

— Я хотів саме обернутися, щоб іще раз оглянути скелю, як щось трапилось. — Старенький нагло замовк.

— Панове, я не знаю, як вам це пояснити. Те, що трапилось, не було зовнішною подією, тільки внутрішньою, але воно було правдиве, наче удар грому або якесь інше явище. Це було так: Я мав цілковите враження, що з вершка скелі щось на мене дивиться. В першій хвилині мені здавалося, що я почув якийсь тон. Але рівночасно дався чути з копальні — яку милю звідси завдальшки — звук рога і... і, — він завагався, — я помітив, що цей зовнішній звук лежав у якійсь іншій площині. Мені важко це описати але це було приблизно так, якби вас захопила якась відома мелодія, яку ви собі пригадуєте, а її нагло переривав якийсь справжній тон. Голос рогу затих і знову стало спокійно. А за хвилину це моє переживання скінчилося так само, зрештою, швидко, як і з'явилось.

— Цілий той час, найменше три-чотири секунди, я сидів не порушно, наче в землю вкопаний, не ворохнувши навіть головою. Я спробую змалювати Вам мої почуття в тих кількох хвилинах. Даруйте мені, будьте ласкаві, мою балакучість.

— Віруючі, які можуть у своїх молитвах наслідувати св. Тересу і доходити до молитовної тиші, кажуть, що це якийсь новий світ, в який вони вступають свідомо — це світ з усіма речами, тонами і всім іншим, — але ні разу ще спостерігач не спромігся словом відтворити тих річей. Важко знайти відповідний образ, або якесь порівняння для таких переживань, а ще важче знайти для них відповідні слова. Я думаю, що це повинно бути для нас доказом, що небесне царство справді знаходиться в нас самих.

— Так, панове, в тих хвилинах я був зовсім свідомий того стану, в якому находився, і що я дійшов до нього крізь кору світу змислів і самого думання. А та істота, що вступила в мою свідомість і обсервувала мене, була зовсім не в цьому світі. Вона ніколи не жила людським життям і ніколи ним не житиме. Тому вона й не мав нічогосінько спільного з появою духів померлих. Але це пізнання приходило мені звільна. Так само і пізнання природи того явища, про яке я зараз говоритиму. Спочатку це була тільки свідомість, що щось вступає в сферу бачення мого зору, так начеб хтось вступив до якогось приміщення; потім — зараз після того — я пізнав і природу явища і характер того, що появлялося.

— Знову ж звук, якщо вільно мені так його назвати, не був звуком тілесної істоти; це не був ані крик, ані слово, ані рух. Але в якийсь спосіб це був вияв якоїсь особовости. Можемо сказати — він знову спинився, — слухайте: можете собі уявити що таке тон полуміні? Це не в якесь правильне дрижання, ані звук, ані крик, ані... ані щонебудь інше. Ну, я не думаю, що можу це висловити ясніше, як скажу, що цим порівнянням підходжу найближче до суті явища, коли вже хочу назвати обсервацію зі світу змислів —: Це було випромінювання

якоїсь живучої і сильної особовости, яке тягнулося впродовж згаданого часу і завмерло беззвучно, як наглий спів у вухах.

— Я вибрав тут орган слуху, як такий, що найкраще зможе виявити моє переживання, але насправді слух зовсім не брав у тому участі, ані смак, ані зір, ані дотик. Вчені твердять що ми маємо тільки одну-єдину зміслову спроможність, яка одначе виявляється в п'ятірний спосіб. Якби це була правда, то моя змістова спроможність мусіла б бути побуджена непосредно цим нагальним і всепримальним способом, тільки наче б то понижче власного засягу діяння.

— І ще одне. Ця наявність чогось незвичайного наче б спараліжувала мене, так що я не міг ані свобідно порушатися ані вільно думати, але в підсвідомості мою душу опанувала якась нехоть і зненависть, які мені і висловити важко. Як думка про Бога сповняє мене свідомістю вищого добра й любови, так ця поява наповняла мене зовсім протилежними почуттями -- важко це ближче означити. Я хочу вас просити повірити мені, що я находився впродовж кількох секунд у наявності якогось тотального втілення всього, що не є Богом, і що мало вигляд якоїсь особи, але — як я вже сказав — особи зовсім з-поза людського існування.

Спокійний і лагідний голос духовника, що ставав тепер іще тихіший як на початку, при чому був зовсім чистий і рівний, затиш, а я, перевівши дух, оперся на спинку свого фотелю. Я можу знову тільки за себе самого говорити і можу сказати, що це вперше він виразив щось таке, чого я вправді ніколи не пережив, але що я визнавав за абсолютно правдиве понад усякий сумнів. Я так само не сумнівався в його переживання, як не сумнівався б у його опис прогульки по Римі.

Він глянув у наші нерухомі обличчя, потім заклав ногу на ногу й коливав нею.

— Так отцо, панове, може пройшло яких десять хвилин, заки я прийшов до себе. Перед тим я ще глянув позад себе, переконаний, що там нічого не бачу. І так справді було. Там не видко було нічого іншого крім скелі і неба й силуети трав, що росли проти неба.

— Я ще сидів хвилину, бо був занадто втомлений, щоб рухатися. Мене огорнуло якесь всевладне ослаблення. Я не почував якогось виразного почуття страху, бо знав, що та істота, хто вона і небула б, уже відійшла і віддалилася так швидко мов ящірка, яка відчуває, що її обсервують. Я знав докладно, що на другий раз, якщо вона взагалі щераз мене стріне, підходитиме до мене обережніше, і що я міг би тим моментом зовсім не турбуватися.

— Я мушу згадати ще одну гідну уваги подробицю. Коли я згадував пережите, то робив це зовсім без почуття страху. І сьогодні теж так воно є. Ви бачите, панове, те все відбувалося властиво не перед моїми органами чуття, ані перед розумом, ні в моїй свідомості. Воно відбувалося в понадзмісловій сфері мого вства і тому — я приймаю це принайменше як обоснування — я не від-

чував уже ніякого зв'язку зі страхом, ані навіть простої згадки про нього потім, коли двері знову зачинилися і я вернувся до свого людського існування. Я знав, що воно відбулося, але мій об'єктивний світ думки не був через те порушений, не мав із тим нічого спільного. Пізніше це змінилося, про що я зараз саме і говоритиму. Знемога походила, як мені здавалося від мого найбільш внутрішнього ества, яке зазнало нападу і мусіло захищатися; ця знемога перейшла і на мого духа зовсім так само, як утома духа переноситься також на тіло. Потім, по короткій відпочинку, я встав і пішов додому. По їдженні ослаблення збільшилося; я почувався невимовно втомлений і спав без сонних марінь ціле пополудне в своєму фотелі.

— Це був, шановні панове, початок моїх переживань. Це був лише початок, який до певного ступня різнився від того, що прийшло потім. Коли я пізніш усе те передумував, мені здавалося, наче б та особовість змінила спосіб своїх наступів. Спочатку вона зовсім бездумно йшла на мене, гонена своєю власною пристрасною, опісля ж незвичайно майстерно й з усіма засобами обережності повела облогу. Та що ж, панове, чи справді вас усе те не томить?

Прелат відповів за нас усіх.

— Ні, ні, отче Гірлстон, розповідайте, будь ласка, даліше.

Старенький панотчик призадумався хвилину, опісля ж, коливаючи ногою, говорив даліше спокійним і лагідним голосом.

— Я не знаю вже докладно, як довго це тривало, доки я не пізнав небезпеки, в якій находився, але мені здається, що одного дня звернув я на те увагу підчас своїх розважань. Десь зараз по висвяченні прочитав я книжку пані Гюйон про молитву; я хотів з'ясувати собі питання, що власне осудила Церква в т. зв. квієтизмі; пригадую собі, що книжка зробила на мене дуже глибоке враження. Справді, це дуже гарна, просто чудова книжка. Я вже здавна мав звичку закінчувати свої роздумування тим, що вона називала побожним мовчанням в приявності Бога. Я не думаю, щоби при розумній вправі могла вийти з того якась шкода; навпаки, для людей дуже живого духа, яким грозить небезпека попасти в інтелектуалізм, це напевно зовсім корисний рід розважань. Одного дня — а могло воно бути яких два тижні після мові пригоди під скелею, я усвідомив собі у перше, що нахожуся в небезпеці. Я був тоді в своїй капличці перед Святими Тайнами; довкруги царила мертва тиша. Чоловіки були при праці, жінки дома. На дворі був гарний соняшний ранок. Здавалося, природа спинила віддих. Я скінчив свої щоденні роздумування і знову присів на свою лавку.

— Ви всі, панове, будете, очевидно, знати той спосіб, яким доходимо до мовчання перед маєстатом Бога. Цей спосіб, доступний, розуміється, і найпримітивнішим людям, коли вони тільки захочуть покористуватися ним.

Прелат Мексвел перервав оповідачеві тим же самим вимушеним голосом, що перше.

— Будь ласка, отче, опишіть нам той спосіб! — сказав.

Священик глянув на нас якось мов пробуджений.

— Якщо воно конечне, добре. Насамперед я відірвався від світу змислів. Це вимагав, як знаєте, нераз кілька хвилин часу; мусимо так сильно заглибитися в наші думки, щоб шум і галас не могли відірвати нашої уваги, навіть, коли ми їх чуємо і бачимо і серед них перебуваємо. Другий ступень, це занехання всяких духом охоплених роздумувань і образів; деколи і воно приходить важко, особливо ж тоді, коли дух із природи дуже живий. Але того дня обидва ці акти волі прийшли мені досить легко.

Отець Brent похилився трохи вперед і сказав:

— Чи вільно мені щось завважити, отче Гірлстон? Я не в певен, чи добре вас розумію.

Старенький священик стиснув уста і глянув потім на нас, якби просив вибачення.

— Це так, дорогий отче, якби воно вам сказати? Воно наче самозаглиблення душі. Душа звертається до свого нутра, замість розглядати цю чи ту річ. Є дві зовсім різні ділянки, в яких безпереривно обертається більшість людей, особливо тих, які своїй душі або зовсім не присвячують уваги, або дуже мало. Або вони шукають розваги — вони не можуть бути зосереджені, хіба що в товаристві або перед якимсь образом, — або вони — і це робить багато тих, що мали б дар зосереджуватись — перебувають виключно серед роздумувань і духових образів. Одначе правдиве заглиблення душі є щось більше, як те все. Душа звертається до свого нутра — там нема майже якихсь означених роздумувань, бо вони таке само є розпорошенням душевної енергії, як зовнішні речі є розпорошенням духової енергії. Чи тепер уже ясніше, дорогий брате?

Це було сказане зі свого роду терпеливою і смиренною простотою. Отець Brent кивнув задумано два чи три рази головою і підпер знову підборіддя рукою. Старенький священик говорив даліше.

— Отже, поважані панове, того ранку, як уже сказав, я без особливих труднощів дійшов до мовчання. Насамперед вступився від мене світ, який ми сприймаємо органами змислів. Я чув, як одна жінка яких тридцять метрів від мене відчиняла і зачиняла свої двері; але це було для мене тільки звичайним шерехом. А зараз безпосередньо по тім зник також світ образів і уявлень і потонув у порожнечу; я найшовся в повній тиші.

— Якусь хвилину здавалося мені, що все гаразд. Довкруги мене панувала ота рідкісна німа тиша — краще цього не можу пояснити, як лише так, що скажу разом із тими, які це так само практикують, що воно наче якась жива тишина, сповнена зовсім вітальної енергії. Це очевидно, не є той самий стан, до якого доходять ті, що в стані снігглядання. Св. Іван вказує на це зовсім виразно: це ніщо інше як тільки постава душі, в якій ми завжди повинні б знаходитися. Це є Боже царство в нас, про яке нам говорить наш Боже-ственний Учитель. Але це ще не є сама царська палата — одначе, як я вже сказав, коли вже хтось навчився знаходити туди дорогу,

— а трудність знайти її лежить у її незвичайній і своєрідній простоті, — отже коли хтось найшов туди дорогу, той має там повно радості й розваги. За своєю звичкою я лишився там де був, і зробив декілька глибоких віддихів. Людина почувається змушена до того, хоч не знаю чому; спочатку все було ніби правильно. Мене оточив той спокій, який я можу зобразити знаками якогонебудь із наших п'яти змислових органів. Я хочу говорити про нього, як про образ світла. Це було променисте світло, повне тепла і солодкості. І зараз спочатку було ще окрім того почуття глибокої відданості й пошани, яке нам дуже добре відоме. Але, панове, я вже давніше згадував, що я не присвоюю собі ні на хвилину посідання дару правдивого заглиблення. Це щось далеко вище.

— І нараз почуття зникло. Не сталося воно через моє повторне заглиблення в роздумування. Перед моїми внутрішніми очима не творилися жодні образи, ні жодні якінебудь конкретизовані міркування. Залишилася ненарушеною чуттєвість, одначе зникло почуття пошани до Божої величі. Світло і спокій не змінилися, але... Бога тут уже не було. І тепер я завважив, якщо вільно мені так сказати, що щось мало виявитися. Світло вже не було так передим, але якесь таке, як оте особливе гостре соняшне світло, що його ми інколи бачимо, коли над нами стоїть важка хмара. Я не можу цього іншим образом передати. Тому й називаю це світлом а не тоном або дотиком.

— Якусь хвилину я вагався. Думка про те, що я пережив під скелею, не приходила мені до голови. Але з незрозумілою швидкістю проходило те, що було даліше. Візьмим порівняння зі світу тонів: це тривало таку хвилину, як „перехід“ в оркестрі. Мольовий тон пробивається сильніше; тони проймають щораз більшим холодом, а водночас наростає хвиля, акорди розходяться і розривають на клаптики душу мелодії. Слухач завважує, що ще хвилинка й останній акорд прорветься громом.

Голос оповідача став тепер трохи живіший, очі бігали то сюди, то туди, але в них не було найменшої позначки самосвідомості. Потім голос знову притих.

— Так, панове, в цьому останньому моменті я пригадав собі скелю. Образ скелі і шум річки повстали в моїй уяві так різко, наче освітлений блискавкою краєвид. Я не знаю, що я робив, але я був свідомий жахливого змагання. Моя душа вискочила вгору, наче нурок, що дуситься під водою. І в одній хвилині все пройшло. Я помітив, що в мене були відкриті очі, а стояв я на власних ногах. Зворушений наглістю переживання, я стояв там і белькотів якісь слова до мого Господа в кивоті. Потім почув я скрип дверей за собою.

— Ви кричали, панотче? — запитала Бригіта. — Мати Божа, що сталося!

— Я відчував, що мені трясуться ноги. — Але, панове, може я не буду вас задержувати тим, що далі було.

— Бригіта, що мила в кухні сніданковий посуд, справді почула, що я кричав. Вона повторила мені пізніше, що побачивши моє об-

личчя, думала, що вмираю. Я присів на хвилину. Вона принесла мені щось там на підсилення і я зараз уже міг вийти.

— Ну, панове, досить цього на сьогоднішній вечер. — Він різко обірвав.

Ми повставали й пішли на вечірню молитву.

II

— Отже досі, — почав отець Гірлстон наступного вечора, — досі трапилися дві події. Перша, це був свого роду непродуманий напад на моє тіло, мого духа і мою душу. Це була пригода біля скелі. Але потім пішло обережніше; я зазнав нападу в часі розважань. Напад був направлений на ту найглибшу частину моєї душі, яку я хотів би назвати передсінком до надприродного світу. Зараз розкажу і про черговий напад.

Наше півколо обіг порух вичікування, ми готовилися слухати дальшої розповіді. Другого дня я запитував інших і довідався, що і з ними було таке саме, як зі мною. Вони були під сильним враженням оповідання, але не були ним переконані, були тільки під враженням гарно змальованого переживання. Нам бракувало доказу, переконливого свідчення, якого ми приймали вимагати для певности, що тут не йде про чисто суб'єктивні переживання. Одначе в той же час ми мали певність, що оповідання було докладне до найменших подробиць. Після того, що оповідач власне згадав, здавалося, що тепер можемо рахувати на більш переконливі факти.

— Напад на мою душу, — продовжав отець Гірлстон, — мав такі наслідки, що я тільки зі страхом міг думати про дальші вправи у внутрішньому зосередженні. По зрілій надумі мені здавалося, що я перенапружив свої здібності і що моє бажання повинно мати більш споглядальний характер. Я приніс з книжкової полицки відпис „духовних вправ“ і взявся зараз до праці. Почав із того, що старався з найбільшою дбайливістю усвідомити собі наявність Бога, і перебував головним чином перед вітгарем, де була Пресв. Євхаристія, а потім ішов докладно за поданими в книжці напрямними. Два або три рази денно брала мене спокуса знову заглибитися в молитву мовчання, але за кожним разом я відганяв спокусу. Я почувався наче перед шафою, де в німій темряві чигало на мене щось жахливе, готове мене розірвати, як би тільки я відчинив двері. Я повинен був мати відвагу відчинити їх; кожний досвідчений священик радив би мені це зробити. Але я не зовсім розумів, що мені властиво хибувало. Та почувте дальше, що потім прийшло.

— Довший час усе йшло добре. Я був дуже обережний у розважаннях, при чому держався визначеного шляху і старався просто перевести духову чинність у вольову. Я відзискав почуття заспокоєння і задоволення. Та нараз — без якогонебудь попередження — прийшов новий напад. Він відбувався таким способом:

— Я був саме зайнятий розважанням про страшний суд і створив собі з усією можливою виразністю образ моєї душі перед суддею. Я бачив по однім боці кров і рани, а по другім всевиповняльну ласку і святість; я бачив докір в обличчю судді, і зараз же схопив свою

душу за шиворіть, щоб швиргонути її в пониження й жаль. І тоді стало мені нагло якось так, наче б земля підо мною западалася і все поблідло. Цей наступ прийшов на мене по духовій лінії. Але я не пригадую собі вже його мотивів. Спочатку це було до деякої міри так, наче б на предмет моїх розважань упала пляма крові, що заплямила образ мого судді і мій власний і з несказаною швидкістю поширилася на всю мою віру.

Священик мовчав хвилину і дивився спокійними очима в огонь.

— Як мені це висловити? — говорив даліше. — Одним словом, це був сумнів у все. Мені здавалося, що мене огортає хмара невіри. Я боровся проти неї, але вона затопила мене — чорна й могутня. Я не завважив ніякої особи поза нею, але мене оточувало щось зовсім супротивне до всього особового. „А всетаки“, здавалося, говорило воно до мене. Але ви зрозумієте?, — воно говорило без слів і розуму. „Але де доказ на те? Де хоч би тінь доказу, що те все не сон? А коли б був річевий доказ на те, то чому ж тоді кожна окрема людина мусіла б сумніватися? А коли нема ніякого річевого доказу, то яка тоді підстава мати взагалі довір'я до релігії? — і ще більше — віддавати їй своє життя? — А смерть, що таке смерть, що ж вона іншого, як розклад праматерії і її втілення в те, що називається душею? І коли праматерія розкладається, тоді душа поширюється і так даліше“. Ви знаєте, як це буває, воно нашіптувало мені ворожі слова про нашого Господа, коли я звертався до кивоту. І потім зовсім несподівано, як це діялося на нижчому ступені, підносилося все до нестерпного вершка. Я почав бачити себе самого як погаслу іскру в палаючому світі. Я не міг летіти, бо довкруги мене не було нічого іншого лише порожній простір; ані Бога, ані неба, ані навіть чорта, який би бодай якнебудь по смерті міг нагадувати життя. Я дивився в часі тих кількох секунд у пропасть зневіри — я кричав серцем, що я радше буду жити в пеклі, ніж тут умирати. А з'ява — якщо це так можу назвати, ця візія кінцевої, вічної темряви ставала моєму розумові все більш і більш очевидна, врешті стала така явна, як невідклична певність. І тоді, щераз, заки вона стала видна, як розумово схоплена дійсність, я прийняв виклик до боротьби і піднявся з голосним викриком, аж піт стікав мені з обличчя. Мені здається, що я кликав Бога.

— Потім усе зникло, бодай у своїй виразності. Передо мною був тільки малий склепистий кивот із білими занавісами, вівтарний посуд, позолочені свічники; якась жінка в дерев'яках переходила попри вікно, а я чув цвірінкання горобців під дахом. Все було знову природне і спокійне.

Священик замовк.

— Бачите, панове, — промовив потім повільно, — труднощі, які викликає розум, трапляються багатьом людям, думаю. І як же може бути інакше? Як би релігія була така мала, що могла би вміститися в нашому мізку, тоді вона була б замала для потреб нашої душі. Але тут була не та пливка, переходова темрява, яку ми називаємо розумовими труднощами. Проти звичайної темряви вона була як правда проти фантазії, як конкретна подія проти уявленої, як життя проти

сонного марива. Я знаю, що не можу висловити того, що думаю. Але я хотів би вам дати своє слово, що цей наїзд на царство розуму був справжньою темрявою, і в порівнанні з ним усі інші труднощі, про які я чув або пережив, є тільки послабленням ясности духа. Лише мої переживання в часі внутрішнього заглиблення викликали в мені подібний стан. Але не було це й відступом почування ані сухістю духа, як ми це звичайно називаємо; але був це тілесний несказано важкий тягар, справді, понад усяку міру. І далі, уявіть собі, будь ласка, мою безрадість. Я не довір'яв своїй душі і не вжився шукати порятунку в неї. І мій розум теж був переможений. А ще, коли минула перша зневіра, мені здавалося, що докази проти віри були переконливіші, ніж докази в обороні віри. І я не мав відваги ставити їх один проти одного. На мій розум звалився важкий тягар, а я боявся протиставитись йому і захищатися від нього; теж боявся шукати рятунку в мовчанні перед Богом. Мене вигнано на єдину дорогу, яка ще залишилася — у світ змислів.

Оповідач знову зупинився з тим самим тихим сміхом, що перше.

Мені всетаки здавалося, хоч і не виразно, що я розумію те, що він назвав безрадістю. Але я не знав, що він розумів під „світом змислів“. По короткій перерві він почав говорити далі.

— Світ змислів, — повторив він, — мені здавалося наче б для мене не було вже нічого іншого, крім нього. Тут і там я змушував себе відганяти від себе думки, які мені насильно насувалися, і я обмежувався до богослужбової жертви, часослова й чоток. Я намагався вимовляти слова устами, швидко й безперервно, їднючи думки більше за словами, як за їх глуздом, і вірив, що хмари швидко розвіються.

— Так, мої панове, таким робом я жив яких два місяці, терпів просто несказане горе. Ви можете собі уявити всякі поради, які давав я собі сам, коли був безжурний. Я казав собі, що я боягуз, брехун, що втратив віру і всетаки живу далі як священик. Найнестерпніша була для мене побожність моїх парохіян. Коли я клячав у каплиці і проказуючи їм молитву перебирав чотки, я міг вичути з кожного їх слова отой високий тон їх пересвідчення. Ех, ті ірландці! Коли вони інколи щось до мене говорили, мене пронизував меч болю. А Богослужби, які вони просили відправляти! Раз чи два я був в одного священика в сусідстві і тільки в головних нарисах оповідав йому свої переживання, не так вичерпно, як вам. Він висмівав мене делікатно. Казав, що це наслідки самотности. Але я знав, що це діло того, хто мені постійно був товаришем, і був міцнішим від мене. Далі казав мені той священик, що всі молоді єреї видержували бій у цій чи в тій формі і що кожний із них свій власний випадок уважав за найбільш розпачливий. Та з усіх його слів я помітив, що йому бракувало зрозуміння для того і що він ніколи мене не зрозуміє. Але на всякий спосіб готувався до оборони. Я казав Богові, що я готов терпіти цю опущеність як довго Йому подобається — такий безглуздий і таємний є дар віри — якщо Він лише не дасть пропасти моїй душі; і вкінці почав я зі смиреною впертістю наново думати про пляни своєї церкви, яку я хотів будувати.

— От як я, панове, розумію втечу в світ змислів. Я розважав

дуже обережно і ніколи більш не важився заглиблюватися в споглядання Бога або моєї душі. Я прагнув виконувати свій обов'язок, як священник, прагнув відправляти Богослужбу, читати часослов, бажав проповідувати те, що наказує Церква і так — зціпивши зуби — хотів я жити й умирати. Радше бути Богом побитим і зневажаєм, аніж посідати цілий світ у радінні.

Вперше за ціле своє оповідання голос отця Гірлстона злегка задрижав. Він повів раз чи два своєю худюю і старою рукою по обличчі, поправився в кріслі і почав даліше.

— Це було першого жовтня, як я знову витягнув свої пляни. За два місяці я ні разу до них не заглянув, не мав відваги.

— Дозвольте мені лише змалювати вам докладніше приміщення, в якому я сидів, і зовнішні обставини. По середині кімнати стояв мій стіл, за мною по лівім боці два вікна, напроти мене піч, а направо двері. На вікнах висіли ситцеві фіранки. Килима в мене не було, але одна рогожа лежала під столом, а друга перед піччю. Був початок жовтня, докладніше 3 жовтня, як трапилося мені те, що я хочу тепер розповісти.

— Цього дня встав я дуже рано, відправив, як звичайно, дуже уважно і старанно Богослужбу і після дякувальної молитви сів до снідання. І тут стрінула мене перша неприємність. Я снідав при своєму столі. За мною, напроти мене і направо стояли великі плетені фотелі. Я читав якусь книжку, чи якісь інші речі і можу чесно сказати, що ніщо не було тоді від мене дальшим, як переживання минулого літа. Подумайте собі, цілих два місяці ніщо не трапилося, а бодай нічого особливого за винятком хіба отого нестерпного духового затемнення. Нагло затріщав один із фотелів і саме так, як звичайно тріщать плетені крісла, в якій пів години потім, як хтось на них сидів. Але цього було досить, щоб розсіяти на хвилину мою увагу. І більше нічого. Я читав даліше.

— Тоді знову затріщазо три або чотири рази і я поглянув сердито на стілець. І так, аби довго не розказувати, ішло даліше й даліше. По сніданні, коли прийшла Бригіта забрати посуду, я запитав її, чи не порушала вона часом фотелів уранці. Відповіла, що ні. (За весь той час — зверніть, будь ласка, на це увагу — мені й на думку не приходило, що це може бути щось незвичайне.) Я думав, що це так від вогкості, і сказав це Бригіті. Поки вона ще була в кімнаті, я пішов до каплички принести собі часословець. Коли саме ступав на сходи — двері лишив за собою відчинені — я почув, як мені здавалося, що вона вийшла з кімнати і йде сходами за мною. Вона була яких три або чотири кроки за мною. Я не сумнівався в те ні трохи, як не сумнівався в свої власні кроки. На закруті я не оглянувся ні разу. З шурхоту — це не були виразні кроки, розумієте, тільки свого роду шурхит і пихкання, — а ще більше зі свідомости, що вона була за мною, я прийшов до висновку, що вона, як звичайно, чогось спішилася. На кінці сходів я оглянувся, щоб їй щось сказати, і можу присягнути, що саме тоді, коли я обернувся, бачив півоком якусь постать, яка одначе нагло зникла, коли я хотів на неї поглянути. Нічого більше не було. Розумієте це, панове? Рішуче

нічого. Я закликав Бригіту і чув, як вона йшла коридором. Тоді я глянув понад сходи і запитав її:

— Чи ви саме тепер вийшли з кімнати, Бригіто?

— Ні, панотче!

— Ну, то я витягнув із того свої висновки. Тому, що вона ходила по кімнаті, коли я вийшов, думав я, що вона йшла за мною. Решта була тільки звичайним уявленням. Я взяв часослов і вийшов із каплички. Коли вже був у передсінку, знову мені здавалося, наче б там ще хтось був і ждав у кутку. Я глянув довкруги і, не побачивши нікого, зараз вийшов.

— Знаєте, шановні панове, ту ніяковість, коли ви відчуваєте когось у себе в кімнаті. Таке власне відчуття мав я ціле пополудне того дня, але це було щось більше, як те. Це було не лише відчуття когось, хто тут був, іноді чути було ще рех, зовсім тихий, але водночас дуже виразний. Він виходив із усіх кутків, але був собою такий незначний, що я міг його чути сто разів і нічого собі при тому не думати, як би не те, що цим разом я відчував когось у себе в кімнаті. Той шерех був зовсім різний. Раз чи два затріщало в кімнаті щось дерев'яне, як перед тим затріщав плетений фотель; це був короткий гострий тріск як його часом можна чути при вогкій погоді. Раз двері самі відчинилися і отвіралося зовсім потихоньки по рогожі, яка лежала під ними. Я встав, зачинив двері і дивився хвилину сходами вниз. Коли йшов до свого фотеля, він затріщав два рази. Я знаю, панове, це звучить божевільно. І ви скажете, як і я собі казав, що я був у нервовому настрою. Добре, може і так було, та стрівайте тільки! Нараз, коли я так сидів у своєму фотелі, присуненому до печі, завважив легкий порух. Я швидко обернувся, але не побачив нічого іншого, тільки крайчик рогожі, що лежала під столом, і тепер піднялася трохи від подуву повітря. Коли я глянув на неї, вона вже не рухалася. Я став щораз більше неспокійний, раз-по-раз розглядався по кімнаті. Але там не було нічого іншого, крім столів, рогожі, відомого обладнання, чорного і білого розп'яття на гімсі комина й шафи на одяг біля дверей. На вікнах висіли ситцеві фіранки. І то все. На дворі був захмарений жовтневий день, а десь біля пів до першої вполудне впав малий дощ. Пригадую собі, як я налякався, коли вітер ударив краплинами дощу в моє вікно. Три на третю ввійшла Бригіта накривати стіл. Зі соромом мушу признатися, що мені зробилося незвичайно легко на душі, коли почув скрип входових дверей. Бригіта приходила три-чотири рази денно обслужити мене, решту ж дня я був сам один у цілому домі.

— Коли вона ввійшла, я дивився на неї. Вона всміхнулася до мене, при чому я завважив, що її обличчя прийняло особливий вираз. Усміх завмер, і заки вона поклала на стіл скатерть і столовий прибор, розглядалася здивовано — як мені здавалося — по кімнаті.

— Що там, Бригіто, таке сталося? — запитав я. Вона вагалася хвилинку, потім відповіла:

— Нема нічого, достойний отче!

— Потім вона накрила стіл. Я читав підчас цілого обіду. Вона приносила страви одну по одній. Гадаю, що я дуже спішився з їдженнєм. По обіді я хотів собі зробити довшу прогулянку. Була ще й інша причина не тратити часу — мушу це спокійно визнати — я хотів вийти з дому ще заки Бригіта вийшла. Я знаю, це було боягузство, але майте на увазі, що я вмовляв собі весь час, що мої нерви роздратовані і що радше я не повинен залишатися самим, хіба що на свіжому повітрі. І от того дня не трапилося нічого. Мені здавалося, коли я переходив через трясовину, що всяке почуття, ніби мене щось переслідує, зовсім зникло. Це я усвідомив собі вперше, зараз після того, як я переступив межі свого села. Я був зовсім щасливий і веселий.

— Та коли вертався до дому і село виринали переді мною в сумерку, а його світла мерехтіли зза горбка, неприємне почуття знову заволоділо мною. Оце вперше прийшло мені виразно на думку, що провести отак ніч самий у цілому домі буде трохи ніяково. Окрім того мені насувався здогад, що мій настрій у тій хвилині може стояти в деякому зв'язку з давнішими переживаннями; але цю думку старавсь я прогнати від себе як новий черговий напад.

— Та, ніяковість більшала, коли я доходив до сільської дороги. З соромом мушу сказати, що подорозі я приставав кілька разів, щоби порозмовляти зі своїми парохіянами, приставав просто через нестримно сильний страх перед своїм домом. Також завважив я по тім боці вулиці в Бригітиному вікні, що якесь обличчя виглянуло з вікна і зараз же, побачивши мене, зникло. За якусь хвилину Бригіта відчинила двері і вийшла.

— Я не обертався і не ждав на неї, але коли дійшов до дверей свого дому, був свідомий почуття полегші від того, що вона йде за мною. Коли ввійшов до дому, вона теж зараз увійшла.

— Мені дуже прикро, панотче, але я ще не налила чаю, — сказала.

— Я просив її принести якнайшвидше чаю і пішов помалу горі сходами, при чому з кожним східцем тривога моя зростала. Я знав добре, чого Бригіта ждала на мене — вона не хотіла сама входити до порожнього дому. Але мені було якось так, що не міг її спитати, чого вона боїться.

Ректор нахилився вперед.

— Дуже жалую, отче Гірлстон, — сказав тихо, — але вже надійшов час вечірньої молитви. Одначе ми зробимо сьогодні вийняток і довідаємося кінця потім.

Старенький встав і усмішкою дав нам знак іти за ним до каплиці.

III

— Коли я ввійшов до своєї кімнати, — почав старенький, як ми мовчки знову зайняли наші місця, — то більш не сумнівався, що хтось мене переслідує. Я чув, як Бригіта ходила вниз до сюди, то туди, але це було так, наче б ви чули ще щось інше між гуркотінням поїзду. За мною йшло щось, що було подібне до

виразного шереху, але це було в мені — розумієте — і якраз на пограниччі світу змислів — це можна теж назвати тьмою, або тягарем, що був важкий як небо і земля — і це все зосереджувалося довкола одної особовости. Воно було таке, що я готовився на все. Мені здавалося наче б то кожний предмет, на який я дивився: ситцеві фіранки, стіл, фотелі, відблиск вогню в печі — наче б усі ці речі були розпливчастим лахміттям, що прикриває жажливу дійсність. Вони були вправді тут, але вони існували лише як прикмети без тіла.

— Не знаю, чи чути було якісь означені тони чи ні або чи помітні були якісь зовсім означені явища побіч нормальних і правдивих тонів та образів. Можливо, що так було, але я в те не вірю, що воно так було. Коли я переходив по кімнаті, то мав враження, наче б ішов у якійсь порожнечі. Моє тіло було ще в відчутному зв'язку з матерією, але я вже того зовсім не відчував. Найшовши свій фотель, я сів чекати на щось. Був я тепер вичерпаний і попав у таку зневіру, якої вам і описати не можу. Уявляю собі, що хіба якась засуджена на вічне прокляття душа перед самою смертю знаходиться в такому настрою. Раз чи два я розглянувся наче непритомний по кімнаті, але там не було нічого. Не думавши про те, я розумів, що трапилося, і розумів загальний перебіг події. Все було одне й те саме. І те, що трапилося під скелею, і те, що вдерлося в найвнутрішнішу глибину моєї душі, а потім у царину духа і там загіздилося, зробило тепер останній крок проти мене і загрожувало вже й світові змислів. Я почувався зовсім безсильний. Вам буде дивно, чому я не звернувся до Пресв. Євхаристії, я й сам не знаю, але це було неможливе. Поле бою було тут угорі, оце я знав.

— Я пізнав ще щось інше, а саме, глузд нападів. Очевидно, я не міг його добре розуміти. Але я знав одне: вони повинні були мене вигнати звідси і зогидити село й околицю. Мені було ясно, що я міг рятуватися втечею, але я властиво і не пробував цього робити. Я зовсім не мав внутрішнього бажання увільнитися, а тільки питав сам себе, котра сила моєї душі переможе — сила, що мене гнобила, чи ласка, що мене задержувала тут. Я стояв між ними, як безвільна кукла.

— Не знаю, скільки часу пройшло, заки Бригіта відчинила двері. Я бачив, як вона йшла з підносом через кімнату і поставила його на стіл. Потім глипнула на мене.

— Бригіто, — сказав я, — мені не треба сьогодні вечері. І скажіть людям, що я почувуюся недобре, то й вечірню молитву в каплиці не буду читати. Маю надію, що Богослужбу можтиму відправляти завтра рано, як звичайно.

— Думаю, що це були приблизно ті слова, які я сказав, але мій голос був як чужий, наче б це говорив хтось інший. Я бачив, що Бригіта в сумерку дивилася на мене, але в її погляді малювався незвичайний жах.

— Ідіть, панотче, — прошепотіла вона.
Я потряс головою.

— Ідіть геть, — прошепотіла вдруге, — вам недобре залишатися в тому домі.

Я не відповідав.

— Чи маю привести отця Донована, панотче, чи лікаря? — Її голос далі був приглушений.

— Нікого не кличте! — сказав я донеї, — і не говоріть ані з ким про те. Але як хочете, то скажіть людям, що вони можуть молитися за мене. А тепер ідіть і залишіть мене самого. Думаю, що в тій хвилині я міг вичути навіть боротьбу, якої вона пробувала. Не знаю, чи вона помітила те, що я помітив, але її обличчя говорило мені виразніше ніж її слова, що вона була під враженням чогось незвичайного. І вона дуже нерадо погодилась залишити мене самого. Стояла без виразу і зразу приглядалася до мене, потім до всього в кімнаті, врешті знову до мене. Коли вона отак розглядалася, сумерк заляг кімнату.

Тут сталося щось, я не знаю, що воно було, і я потім ніколи не питав Брігіту про те. Вона нагло вийшла. Я чув, як вона ішла сходами. За хвилину відчинилися входові двері і зачинилися знову на замок.

— Я був сам-самісінький.

— Не можу вам описати того що відчував. Я знав лише, що прийшов вершок усього і що я був зовсім безсильний на його прихід. Я сидів у кріслі з закритими очима і мав враження наче б мене мали оперувати. Цікаво було тільки, як це вдасться.

Я почував, що та сила, яка находилася в кімнаті, збирається до наступу. Це не було ані як дрижання, ані як вібрація, але як сильний безнастанний тиск, що клубився в чотирьох стінах. Разом із цим тиском росло відчуття приявности якоїсь особовости, що стала в центрі всього, і з кожною хвилиною ставала міцніша й живіша. Мені здавалося, наче б я був якимсь маленьким думаючим атомом у круговороті якогось життя, якого незмірність і злобність не дадуться описати. Отак відчував я часом. В інших хвилинах бувало, наче б я заглядав у своє нутро і бачив там простір, заповнений несказаною темрявою, такий простір, що я не міг сказати, чи він маленький, як ігольне вушко, чи безмежний, як вічність. Це був безпростірний простір, цілковита порожнеча, але порожнеча, яка була жахом, а той жах був у мені.

— Це не було просто щось духове, це не було і діяння матеріального, це був радше дух у родових болях, що хотів об'явитися в матеріальному.

— Деколи моя увага оживлювалась, інколи всі мої змісли були напружені до крайности, до такого напину, що видавався неможливим, якби був скерований назовні. Я й сам тепер не можу нічого сказати, чи той простір виповнений був подібною до смерти тишиною, чи неописаним галасом і ревом голосів. Це могло бути одне або друге, або одне й друге рівночасно.

— Але нехай говорить орган зору. Коли мої очі і були закриті, то я всежтаки мав кожную деталь своєї кімнати свіжо в пам'яті. Інколи я бачив їх так гостро, як людина, що находить-

ся в обіймах смерті, бачить своє довкілля в певного рода блідості — стіл, вікна, яких фіранки були розсунені, — навіть наголовки книжок можна було пізнати — і все, все що тут було, що намагалося вдержати своє тілесне існування проти тиску величезної нищильної сили, яка на них вилаadowувалася, сили такої жорсткої, такої тихої і такої значної, як насажений електричним струмом дріт, і так само міцної. Або в іншому моменті здавалося, що нема нічого, наче б усе розплилося просто в ніщо, як видихнена пара зникає при вікні, залишаючи лише тінь по собі.

— Ах панове, слова не говорять нічого, вони мізерні окрушини.

Старенький священик зупинився на хвилину. Він сидів, нагнувшись допереду в своєму фотелі: його вихуділі і пожилавлені руки були поморщені. Що ж до мене, то не можу сказати, що я тоді відчував. Мені здавалося наче б я був у такому настрої, як той, що його змалював нам оповідач. І всі мої органи змислів були до краю нап'яті високою напругою моєї уваги. Але оповідач був, здавалося, менше порушений. Він оперся на поруччя фотелю і спокійним поглядом дивився в огонь. У його глибоких очах я зловив відблиск світла.

-- То мусите собі уявити, панове, — почав отець Гірлстон, спираючись знов у свій фотель, — що цей стан постійно зростає до гіршого. Я ніколи перед тим не вірив — і ще й сьогодні видається мені це неймовірним — що людська природа може так багато витерпіти. Але зі мною було так, наче б я обсервував свої напружені сили з якогось віддаленого місця. Так, як би власник обложеного замку стояв на заборолі й оглядав обличчя своїх людей, які через мури укріплень на щось дивилися, чого він не бачить. Тут були мої очі, що бачили, і вуха, що чули, навіть мої руки на поруччях фотеля, які питалися, що вони держать. І тут був я, я сам, заглиблений у собі — очікуючи якогось повідомлення.

— Догадуюся, що я не вірив у можливість утечі. Я не міг зійти в ділянку розуму, бо якась інша сила держала ключі до неї, я не міг також заглибитися в укриту прихвильність Бога, бо і це місце мого нутра було зайняте — лишався ще останній пристанівок: світ змислів. Та коли і цей згинув, пропало все, і я не міг пальцем рушити, щоб тому зарадити. Напняття, як я вже казав, росло з кожною хвилиною; як напучнявілі тони органів, щоб у довгому крещендо злитися з шумом фіналу. Я не знаю докладно, на якому ступні я зрозумів наступ, але мені нагло стало ясним, що світ змислів — оскільки він мене заторкував — мав потонути в вирі зла, а потому проломити його межі, або краще піднятися понад тілесне. Тоді я був би зовсім пропащий, це я добре знав. Я також пригадую собі — як незабаром після того я пізнав, що це було б божевілля — якщо висловитися людською мовою. І я розумів у тій хвилині більше, як колинебудь передтим, який буде перебіг того. Насамперед внутрішнє життя, як це діялося в мене, буде переможене в бурі, яка наче б то сталася наступством добровільної згоди на гріх — я можу собі думати, що це так до деякої міри завжди буває.

потім піде наступ на розум, можливо, що тільки на одному-єдиному відтинку (це називають галюцинації); і в багатьох людей, які уходять за перенапружених, процес даліше не розвивається. Та коли перемога має бути повна, тоді світ змислів теж є переможений, і людина впадає в божевілья. Я знав тоді докладно, що це так діється і зі мною. Галюцинації божевільних не є просто схоплені з повітря, вони є коротким загляданням — страхітливим або фальшивим або фантастичним — у той чужий світ, який ми так спокійно сприймаємо і який нас у цьому і кожному моменті безпереривно оточує та виявляє свою ідью у пристрасті або простацькому насильстві, або в божевільній і безвідповідальній хулі проти Всевишнього.

— Отже тепер я знав, що це й було те, що мені загрозувало, але я не міг і пальцем рушити, мені й думки не було про втечу. Все те було мені дуже далеке.

— Потім прийшло завершення, мої панове.

Знову замовк на хвилину старець.

Я чув як прелатова файка впала зі стукотом на долівку, а мої нерви дрижали як розбита гарфа. Прелат і не пробував піднести файки, вдвлявся лише в старенького священика.

Потому спокійний голос говорив даліше:

— Це було завершення, мої панове. Напняття постійно зростало. Я думав, що кожна хвилина вже мусить бути остання — це було найвище зусилля пекла. Тоді цілий простір почав із грукотом розпадатися, а я зміг крізь вирвану тріщину, крізь прислону матеріального, що коливалось в вірі, кинути один-єдиний погляд на те, що лежало за нею. Не за допомогою якогось означеного органу змислів я це пізнавав, це було просте, ясне спостереження — як вам це сказати? — Це було так: я помітив дві велитенські сили, які натискали на себе, мовчки й невблагано, як віконце в шоломі нурця стоїть проти незмірного, розхвильованого блискучого моря. Нужденне порівняння. Дозвольте краще сказати, що це явище було як стик вогню з водою без пари й шуму. Ті сили були собі вповні супротивні, ціяком чужі, але в своєму життєвому просторі абсолютно рівні. Вони могли зустрічатися, як створене не може зустрічатися з нествореним, як тіло з духом. Вони зустрічалися — рівносильні, на одній площині — кожне наставлене одне одного розірвати, кожне наснажене енергією, якої в звичайному світі ніде немає.

— Мені здавалося, наче б усе ждало на цей момент. Ворогові дозволено атакувати браму, і в хвилині його тріумфу Божий вогонь упав на нього і пхнув його в обійми безграничної ненависти.

— Я мав можливість приглядатися цьому, мої панове. На краю того, що світ називає божевільям, в тому ж моменті, в якому я стояв над пропастью, бачив я безконечний бій між духом і духом, бій, який лютує відколи св. Михаїл скинув сатану з неба; отой безконечний невтомний двобій, у якому все, що не є з Богом є проти Нього, намагаючись зіпхнути Його з престолу і знищити — Його — Творця життя. Ех, що там слова — слова полова. Я бачив ЙОГО.

Мертва тиша залягла в кімнаті, священник перевів дух.

— Потім я вже нічого більше не бачив. Сидів у фотелі, як передтим опертий раменами на поруччях, а простір довкруги мене прокрадався назад до дійсности крізь бліді тіні до сумерку земного півсвітла, і я завважив, що мої очі були закриті.

— Я лишився там, де був, і знав, що отам внизу бій лютує даліше, але з кожною хвилиною він ставав щораз слабший, як відплив моря уступав, підкоряючись непомильній силі. Два, чи три рази я чув відголос шереху в моїй кімнаті, ситцеві фіранки хвилювались — я міг це ствердити, я чув, як легко відчинялися двері, а потім знову залягла тиша в кімнаті. І я чув навіть посув попелу з решітки на ґрати коминка. Врешті речі стали знову реальні і щераз — як у моему розумі — світло вернулося назад до моєї свідомости. Я знав, що переміг Бог, що Його Син стався чоловіком, був розп'ятий на хресті і воскрес, я бачив на те безліч незаперечних доказів. Я вже міг чути довкола дому звуки людських голосів і крізь спушені в повному відпочинку повіки бачити блиск світла на стелі. А також у своєму нутрі я спостерігав утечу зла; я віддихав глибоко життєдайними віддихами, а там десь у найдальших закутках моєї душі спадав і зникав спорохнявілий бруд, а на його місце припливало оте джерело вічного життя, про яке говорив нам Спаситель, і заповняло кожную щілину й закуток моєї душі чудовою солодкістю; і була вона така мила й любя, що я ковтав її, як саме повітря, яке вдихував. Відгомін боротьби був уже в безконечній віддалі, і мені здавалося, що я щераз запав глибоко, глибоко в зосередження духа, про яке тільки що говорив, бачивши все довкруги в чистому і солодкому світлі — в ту відданість Богові, Який володіє небом і землею по своїй волі. Потому замкнулися двері далеко підо мною і я знав, що ворога вже нема.

— Так, панове; — сказав священник по короткій перерві, випро-
стувавшись у фотелі, — це та ціла історія. Але я маю ще додати декілька подробиць.

— Коли люди, яких закликала Бригіта, прийшли до мене, найшли, що я спав; пізніше вони мені розказували, що в кутках моїх уст бачили смужку піни. Бригіта не відійшла була навіть і на три мінути від мене.

— Я не говорив з ними ні одного слова про те, що діялося, вони як миряни, знали і так досить. Вечірня молитва відбулася ще того вечора, як звичайно, в каплиці. Я прочитав на кінці *»Visita quae sumus Domine«* Потім я спав як дитина, а другого дня відправив Богослуження, як жертву подяки.

Отець Brent перервав мовчанку, що наступила. Його голос бренив холодно.

— А церква?

Старенький отець усміхався лагідно.

— Ви вгадали, — сказав. — Церкву збудовано тридцять років пізніше. Це базиліка, як я казав. В апсиді зображений Спаситель. Дивним способом вона справді стоїть на скелі, але в середині велико-

го копальняного міста — і — і я можу так само додати ще — по одному боці над вітарем знаходиться залізна галерія, де монахині монастиря св. Кляри можуть слухати св. Богослужби. Коли збудовано монастир, спомини, які мене переслідували про страждання, що я їх пережив, лишили мене врешті в спокою.

І встав, усміхаючись.

Переклав Б. Николин

ЮРІЙ КЛЕН

СУЗІР'Я

Батьківський край у згарищах чорніє
І кучерявиться по селах дим,
Та льодівцями срібними лисніє
Тобі Тироль, нагадуючи Крим.

До рук узявши посох сукуватий
Попростував ти у чужий простір;
Що-ночі смуток будеш дарувати
Тремкому сонмові холодних зір.

Вони це ті самі тут, рявні сузір'я,
Жкі світили між полтавських лон.
Щоглянь, он осявають верхогір'я
Касіопей, Віз і Оріон.

Вони ведуть тебе у невідоме,
І може десь за кряжем кам'яним
Все буде так, як то було удома:
Пахучий степ із полином терпким

(Бвшає, мій, люблю тебе ще й досі!),
Кінь вороний поміж високих трав,
Що, бродячи, обтрушує з них росу;
Татарське зілля, крик качок і став.

Не став, а дзеркало, що нерухомо
Відбило небо равкове, смутне,
А овид — ніжна прозолоть соломи —
На сході тьмяному ось-ось блисне.

Роки неповоротні, невимовні
У млі повстали видивом живим:
Ти знову, пливучи в хиткому човні,
Зориш — і таве далеч, як той дим.

О, ні, то деревій навів чари:
Ти мимохідь його зірвав, розтер —
Дух степовий війнув і ось ножари
Він голубі роздмухує тепер.